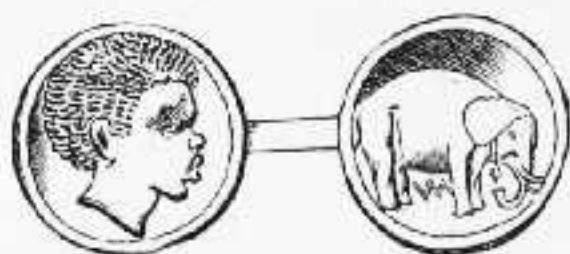

Ο ΕΛΕΦΑΣ ΤΟΥ ΑΝΝΙΒΑ

A

Μεταξύ τῶν ἐτρουσκικῶν νομισμάτων γνωστότατα εἶναι τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἐκ χαλκοῦ, ἅτινα ἔχουσιν ὡς τύπους ἔμπροσθεν μὲν κεφαλὴν αἰθίοπος, ὀπίσθεν δ' ἐλέφαντα. Τὰ νομίσματα ταῦτα, ἅτινα ἔλκουσιν ἀπὸ γραμ. 2,60 μέχρι 2,80, ἀνάγονται χρονολογικῶς μετ' ἀσφαλείας *a priori* εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ ἔτους 200, διότι κατ' αὐτὸ διεκόπη ὀριστικῶς ἡ αὐτόνομος νομισματοκοπία τῆς Ἑτρουρίας. Δύναται τις δὲ νὰ ὑποδιακρίσῃ τὰ τοιαῦτα χαλκᾶ νομίσματα εἰς δέκα περίπου παραλλαγὰς, δηλουμένας καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ἔμπροσθεν ὄψεως ὡς καὶ εἰς τὰ διάφορα γράμματα ἅτινα ἀναγινώσκονται ἐνίοτε ἐν τῇ πεδίῳ. Τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι m, s, f, c, τοποθετημένα συνήθως ὑπὸ τὴν γαστέρα τοῦ ἐλέφαντος, ἀπαντῶντα ὁμῶς οὐχ ἥττον καὶ ἐν τῇ κυρίᾳ ὀφει ὀπίσθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Αἰθίοπος, ἐνίοτε δὲ κατ' ἐξαίρεσιν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων¹.

Τὰ τέσσαρα ταῦτα γράμματα m, s, f, c, δὲν εἶναι τὰ ἀρχικά τες-

¹ Τὰς κυριωτέρας παραλλαγὰς τῶν νομισμάτων τούτων ἴδε ἐν τοῖς ἐξῆς: *Catalogue of the British Museum, Italy* σελ. 15. Mommsen *Hist. de la monnaie romaine* γαλλ. μεταφρ. Blacas τ. Α' σελ. 223. P. Garrucci, *Le monete dell'Italia antica* σελ. 58 καὶ πίν. LXXV εἰκ. 11 ἕως 15. Μουσεῖον Βερολίνου *Beschreibung der antiken Münzen, Dritter Band, Italien* (H. Dressel) σελ. 47 ἀριθ. 17 ἕως 23 καὶ πίν. I εἰκ. 10. Imhoof-Blumer καὶ O. Keller *Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen* σελ. 24 ἀριθ. 3 καὶ πίν. IV, 3.

σάρων διαφόρων πόλεων, διότι τὰ νομίσματα εἶναι τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, μαρτυροῦντα σαφῶς ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ νομισματοκοπείου· εἶναι λοιπὸν σήματα χαραχθέντα ὑπὸ τοῦ σφραγιδογλύφου πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως μιᾶς σειρᾶς τοιούτων ἀπὸ ἄλλης προγενεστέρας. Τὰ αὐτὰ γράμματα ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἐτέρων χαλκῶν ἐτρουσκικῶν νομισμάτων ἀνηκόντων εἰς τὰς ἐξῆς δύο κατηγορίας α') εἰς ἐκείνην ἣς τὰ κομμάτια ἔχουσιν ἀφ' ἐνὸς τροχὸν καὶ ἀφ' ἐτέρου πέλεκυν, ἄγκυραν ἢ δοχεῖον μετὰ δύο λαβῶν, καὶ β') εἰς ἐκείνην ἣς τὰ κομμάτια ἔχουσιν ἀφ' ἐνὸς κεφαλὴν Ἡρακλέους φέροντος τὴν λεοντὴν καὶ ἀφ' ἐτέρου κυνηγετικὸν κύνα τρέχοντα¹. Πλὴν τῆς ὁμοιότητος ταύτης, πάντα ταῦτα τὰ νομίσματα συγγενεύουσι πρὸς ἀλλήλα κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν κατασκευὴν· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ ἀπαντῶσι συνηθέστατα ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις, ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Τρασιμένης λίμνης.

Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορίσωμεν μετ' ἀκριθείας τὸ νομισματοκοπεῖον ἐξ οὗ προέρχονται τὰ νομίσματα ταῦτα, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὰ πορίσματα ἅτινα θὰ συναγάγωμεν ἀμέσως ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ τόπου ἐνθα εὐρέθησαν ταῦτα, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν προέλευσιν αὐτῶν μετὰ πάσης τῆς ἐπιθυμητῆς ἀκριθείας.

Ἄλλοτε κατέτασσον τὰ νομίσματα τὰ φέροντα τοὺς ἀνωτέρω περιγραφέντας τύπους τοῦ αἰθίοπος καὶ τοῦ ἐλέφαντος εἰς τὴν Λιβύην· ἀλλὰ τὰ ἐτρουσκικὰ γράμματα καὶ ἡ ἐτρουσκικὴ προέλευσις τῶν νομισμάτων τούτων ἐπέβαλον ἔκτοτε τὴν κατάταξιν αὐτῶν εἰς τὰ νομίσματα τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας². Ὁ Sestini σημειοῖ ὡς τόπον εὐρέσεως τῶν νομισμάτων τῶν ἐχόντων ὡς τύπον ἐλέφαντα, τὰ περίχωρα τοῦ Arezzo, τοῦ Contorne καὶ τῆς λίμνης Τρασιμένης³. Πάντα τὰ ἄλλα ἐτρουσκικὰ νομίσματα ὧν ἐμνημονεύσαμεν, μετὰ τῶν αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ γραμμάτων, ἀνευρέθησαν κατὰ τοὺς P. P. Marchi καὶ Tessieri⁴,

¹ Ἴδε πρὸ πάντων P. Garrucci αὐτόθι σελ. 59 καὶ πίν. LXXVI εἰκ. 8 ἕως 22 (ἀποδιδόμενα εἰς τὴν πόλιν *Peithesa* ἢ μᾶλλον *Peiresa* (*Perusia*), πρὸλ. Mommsen αὐτόθι Α', σελ. 222—223.

² Eckhel *Doctr. num. vet.* τόμ. Α', σελ. 95. Mionnet *Description Supplement* τόμ. Α', σελ. 208, ἀριθ. 76 καὶ 77.

³ Sestini *Lettera al estensore del Catalogus musei regis Daniæ* σελ. 3.

⁴ Marchi et Tessieri *L'aes grave*, σελ. 92, 93, 100.

Lanzi¹ καὶ Mommsen² εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Chiusi (Clusium), τοῦ Arezzo, τοῦ Contorne, τοῦ Tudor καὶ παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἄρνου. Τελευταῖον ὁ P. Garrucci ἐπιβεβαίωσι πάσας τούτας τὰς μαρτυρίας³. Ἐκ δὲ τῶν πληροφοριῶν ἃς ὀφείλομεν εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ κ. Arthur Sambon πειθόμεθα ὅτι μέγας ἀριθμὸς τῶν νομισμάτων τούτων εὐρέθη ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ νῦν καλουμένου Chiana ποταμοῦ (Clanis παρὰ Ῥωμαίοις), κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅταν ἐγένοντο τὰ μεγάλα ὑδραυλικά ἔργα, δι' ὧν διωχετεύθησαν τὰ ὕδατα τοῦ τελματώδους τούτου ἐδάφους ἐν μέρει εἰς τὸν Ἄρνον καὶ ἐν μέρει εἰς τὸν παραπόταμον τοῦ Τιβέρεως Paglia.

Εἶναι λοιπὸν ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένη ἡ προέλευσις τῶν νομισμάτων τούτων· ἂν δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας εὐρέθησαν εὐάριθμά τινα ἐξ αὐτῶν, ὥς φέρ' εἰπεῖν ἐν Καμπανίᾳ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐμπορίαν ἢ εἰς τὴν τύχην· ἄρα δὲν δύνανται ἐκ τούτων ν' ἀλλοιωθῶσι τὰ περίσματα εἰς ἃ καταλήγομεν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τῆς νομισματοκοπίας ταύτης.

Ὁ αἰθίοψ τῶν προκειμένων νομισμάτων ἔχει φυσιογνωμίαν λίαν χαρακτηριστικὴν, ἐξ ἧς καθίσταται κατάδηλον ὅτι ὁ σφραγιδογλύφος εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὠρισμένον ἐθνογραφικὸν τύπον· ἔχει εἰς τὰ ὦτα κρίκους, ῥίνα σιμὴν, χεῖλη παχέα, κόμην οὐλήν καὶ βραχεῖαν· εἶναι ὁ κλασσικὸς τύπος τοῦ αἰθίοπος. Ὁ ἐλέφας φέρει εἰς τὸν τράχηλον κωδωνίσκον καὶ ἔχει ὦτα μεγάλα ἐν εἵδει ῥιπιδίου, ἡ δὲ ιδιότης αὕτη διακρίνει τὸν ἀφρικανικὸν τοῦ Ἀσιατικοῦ ἐλέφαντος, διότι ὁ τελευταῖος οὗτος, εἰ καὶ εὐσωμότερος, ἔχει ἐν τοσούτῳ ὦτα μικρά. Αἱ διαφοραὶ αὗται τῶν δύο γενῶν τοῦ ἐλέφαντος ὅχι μόνον ἀκριβῶς προσδιορίζονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ πρὸς τούτοις δηλοῦνται σαφῶς καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης, μάλιστα τοῖς νομίσμασι. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ παραβάληται, ὅπως πεισθῇ, τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Βακτριανῆς πρὸς ἐκεῖνα τῶν βασιλέων τῆς Νουμιδίας καὶ τῆς Μαυριτανίας τὰ ἔχοντα ὡς τύπον ἐλέφαντα⁴.

¹ Lanzi *Saggio di lingua etrusca*, τόμ. Β', σελ. 21 καὶ 92 (6' ἔκδοσις).

² *Hist. de la mon. romaine*, μεταφρ. γαλλ. Blacas, τ. Α', σ. 221 καὶ 223.

³ *Le monete dell'Italia antica*, σελ. 58.

⁴ Πρὸς τοῦτο συμβουλευτέον Imhoof-Blumer καὶ O. Keller, *Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen*, πίν. IV, 1 ἕως 7 καὶ πίν. XIX, 39, 41, 42, 44.

Ὁ ὁδηγὸς τῶν ἀσιατικῶν πολεμικῶν ἐλεφάντων παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν εἶναι γνωστὸς διὰ τοῦ ὀνόματος Ἰνδός, ὡς ἐκ τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ¹. Ὁ δὲ ὁδηγὸς τῶν ἀφρικανικῶν ἐλεφάντων ἦτο αἰθίοψ, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ ὁ Μαρτιάλιος, ὅστις ἐξυμνεῖ τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν αἰθίοπων οἵτινες διηύθυνον τοὺς ἐλέφαντας εἰς τὰς ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ θηριομαχίας:

Nigro bellua nil negat magistro².

Ἡ θέσις τοῦ ὁδηγοῦ, γνωστὴ ἐκ ποικίλων μνημείων, ἦτο ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ἐλέφαντος, ἔμπροσθεν τοῦ σάγματος καὶ τοῦ πύργου ἐν ᾧ ἦσαν οἱ μαχηταί³.

B'

Πότε οἱ περὶ τὴν λίμνην Τρασιμένην οἰκοῦντες πληθυσμοὶ ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐλέφαντας μετὰ τῶν ὁδηγῶν αὐτῶν; Διὰ τίνα λόγον μία τῶν παραλιμνίων τούτων πόλεων ἔκοψε νομίσματα φέροντα τύπους τοσοῦτον χαρακτηριστικούς καὶ ἀλλοτρίους διὰ τὴν χώραν, οἷοι εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ αἰθίοπος καὶ ὁ ἐλέφας; Διότι σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκεινται οὔτε μυθολογικοὶ οὔτε κατὰ παράδοσιν τύποι, οὔτε καὶ σχετιζόμενοι πρὸς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν κλ. τοῦ διαμερίσματος τούτου τῆς Ἑτρουρίας· τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων παρουσίαν τῶν ἀφρικανικῶν τύπων δεόν ν' ἀναζητήσωμεν εἰς ἱστορικοὺς λόγους.

Ὁ P. Garrucci νομίζει ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Πύρρου ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ⁴. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς θ' ἀποδείξωμεν παρακατιόντες. Ἐν τούτοις εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πύρρος ἀποβιβαζόμενος εἰς Ἰταλίαν, ἐν ἔτει 280 π. Χ., ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ εἴκοσιν ἐλέφαντας, οὓς εἶχε λάβει παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ καὶ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Α' τοῦ Σωτῆρος⁵. Ἡ θέα τῶν παχυδέρμων τούτων κατεφόβισε τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἀπε-

¹ Πολυβ. I, 40, 15. Τιτ. Λιβ. XXXVIII, 14, 2.

² Martialis Epigr. I, 105, στίχ. 10.

³ Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν ζητημάτων ἴδε *Histoire des éléphants* τοῦ Armandi καὶ τὸ ἄρθρον *Elephas* ὑπὸ S. Reinach ἐν τῷ *Dictionn. des antiquités grecques et romaines* τῶν Daremberg καὶ Saglio.

⁴ *Le monete dell'Italia antica* σελ. 58.

⁵ Διον. Ἀλικαρ. Ἀπόσπασμα LXIX, 14.

κάλουν αὐτὰ ἀφελῶς βοῦς τῆς Λευκανίας, εἰς τοὺς ἐλέφαντας δ' ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἢ παρὰ τὴν Ἡράκλειαν νίκη τοῦ Πύρρου. Ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τὸν ἔτος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, διότι εἰς τὴν παρὰ τὸ Ἄσκλον μάχην οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοῦντος τοῦ ὑπάτου Π. Σουλπικίου Σαβερρίωνος ἐδείχθησαν μᾶλλον ἐξωκειωμένοι πρὸς τοὺς ἐλέφαντας καὶ τοὺς τρόπους τοῦ καταμάχεσθαι αὐτούς, μικρὸν δὲ βραδύτερον ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βενεθέντου ἐφόνευσαν ἑπτὰ καὶ ἐζώγησαν τέσσαρας, αἵτινες ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβον τοῦ ὑπάτου Κουρίου Δεντάτου κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 274¹.

Ἐν περίφημον χαλκοῦν Ῥωμαϊκὸν νόμισμα ὑπαινίσσεται προδήλως τὴν νίκην ταύτην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν ἐλεφάντων τοῦ Πύρρου. Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν σπανιωτάτων, φέρον ἀφ' ἑνὸς ἐλέφαντα καὶ ἀφ' ἑτέρου χοῖρον². Τὴν ἐξήγησιν τῶν τύπων τούτων εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Αἰλιανῷ, ὅστις διηγεῖται ὅτι ὁ ἐλέφας κατ' ἐξοχὴν φοβεῖται τοὺς γρυλλισμοὺς τοῦ χοίρου καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέκοψαν τὴν πορείαν τοῦ Πύρρου ἐν Ἄσκλῳ ἐν ἔτει 279, ἀπολύσαντες κατὰ τῶν ἐλεφάντων ἀγέλην χοίρων, οἵτινες διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὰ παχύδερμα. Λέγεται ὡσαύτως ὅτι οἱ Μεγαρεῖς πολιορκούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κατέφυγον εἰς τὸ αὐτὸ στρατήγημα³.

Μετὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας δὲν ἀπομένει πλέον ἀμφιβολία ὅτι τὸ χαλκοῦν νόμισμα περὶ οὗ ἄνωτέρῳ ἐγένετο λόγος ἐκόπη εἰς μνημόσυνον τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγήματος τῶν Ῥωμαίων. Ἐκεῖνο δ' ὅπερ ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνώμην ταύτην εἶναι ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἐλέφαντος ἐπὶ τοῦ νομίσματος εἶναι οὐχὶ τοῦ ἀφρικανικοῦ τοῦ ἔχοντος μεγάλα τὰ ὦτα, ἀλλὰ τοῦ ἀσιατικοῦ, μετὰ μικρῶν ὠτων, δηλαδὴ τύπος ἐλέφαντος ἐξ ἐκείνων οὓς ἐδωρήσατο ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὸν πολεμικὸν βασιλέα τῶν Ἡπειρωτῶν.

Ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν δηναρίων τῶν δημοκρατικῶν χρόνων εὐρῆται ὡσαύτως ἐνίοτε ἐλέφας. Τὰ ἀρχαιότατα τῶν δηναρίων τούτων εἶναι τὰ κοπέντα ὑπὸ τῆς Καϊκιλίας γενεᾶς, ἧς ἐγένετο σύμβολον ὁ ἐλέφας,

¹ Εὐτροπίου *Breviarium* II, 14. Σενέκα *De brev. vitae* 13. Φλώρου I, 18. Πausan. I, 12, 4. Πλιν. *Histor. natur.* VIII, 6. Διον. Ἀλικαρ. XIX, 12, 13, 14.

² Garrucci *Le monete dell'Italia antica* σελ. 11 καὶ πιν. XXII. *British Museum Catalogue, Italy* σελ. 62 καὶ 63.

³ Πλιν. *Hist. nat.* VIII, 9. Σενέκα *De ira* II, 12, 2. Αἰλιαν *Περὶ ζῴων ἰδιότητος* I, 38. XVI, 36. Πολυαιν. *Στρατηγ.* IV, 6, 3.

ἀφ' ὅτου εἰς τῶν προγόνων τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης οἰκογενείας, ὁ Λ. Καϊκίλιος Μέτελλος ἤρατο τὴν γνωστὴν παρὰ τὸν Πάνορμον νίκην κατὰ τῶν καρχηδονιακῶν ἐλεφάντων ἐν ἔτει 241 π. Χ.¹ Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων ὁ ἀφρικανικὸς ἐλέφας ἀναγνωρίζεται εὐχερῶς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ὠτων καὶ ἐπὶ πλέον ὥς εἰς τὰ ἐτρουσκικὰ νομίσματα, εἰς ἃ ἐπανερχόμεθα, ὁ καρχηδονιακὸς ἐλέφας, τὸ ἔμβλημα τῶν Μετέλλων, εἶχε κωδωνίσκον εἰς τὸν τράχηλον. Ὁ Λ. Κ. Μέτελλος, ὅπως κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, ἔφερεν εἰς Ῥώμην 400 ἐλεφάντας². Ἐν τέλει ῥητέον ὅτι, ὅσας ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἀπαντᾷ ἐλέφας ἢ ἄρμα ἐλεφάντων ἐπὶ Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων, εἶναι πάντοτε σχεδὸν εὐχερῆς ἡ ἐξεύρεσις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἰς ἃ ἀνάγονται οἱ νομισματικοὶ οὗτοι τύποι.

Ἄλλ' ἐπὶ νομισμάτων κοπέντων πρὸ τοῦ 200 ἔτους, παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Τρασιμένης λίμνης, τί θέλει ἡ κεφαλή τοῦ αἰθίοπος καὶ ὁ ἐλέφας; Δὲν δυνάμεθα νὰ συμμερισθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ P. Garrucci, ὅστις ἐνταῦθα διαβλέπει ὑπαινιγμὸν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Πύρρου, διότι πρόκειται περὶ ἀφρικανικοῦ καὶ οὐχὶ ἀσιατικοῦ ἐλεφάντος, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον διότι ὁ Πύρρος περιωρίσθη διαρκῶς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, οὐδέποτε δὲ ὑπερέβη τὸ Ἄσκλον καὶ τὸ Βενέθεντον, ὥστε καθίσταται ἀκατανόητον τὸ ὅτι δῆθεν οἱ κάτοικοι τοῦ Κλουσίου ἢ ἄλλης τινὸς γειτονικῆς πόλεως ἔκοψαν νόμισμα ἀναμνησκόν τὴν διέλευσιν καὶ τὰς νίκας τοῦ βασιλέως τῶν Ἑπειρωτῶν.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὁ ἀφρικανικὸς ἐλέφας μετὰ κωδωνίσκου εἰς τὸν τράχηλον, ὡς οἱ ζωγραφθέντες ὑπὸ τοῦ Μετέλλου, ἀπαξ μόνον ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἐτρουρίαν καὶ τὴν Ὀμβρικήν, παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Τρασιμένης λίμνης, κατὰ τὸ 217 π. Χ., μετὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀννίβα.

Πασίγνωστοι εἶναι αἱ λεπτομέρειαι τῆς πορείας τοῦ μεγάλου τῆς Καρχηδόνης στρατηλάτου διὰ μέσου τῆς μεσημβρινῆς Γαλατίας καὶ τῶν Ἀλπεων μετὰ σώματος ἐλεφάντων, οἵτινες συνώδευον τὴν στρατιάν αὐτοῦ. Ὁ Τίτος Λίβιος ἱστορεῖ, κατὰ ποῖον τρόπον διέβησαν τὸν Ῥοδανὸν καὶ ὕστερον τὰς Ἀλπεὶς τὰ μεγάλα ταῦτα ζῶα, ὧν πολλὰ ἀπέθανον ἐκ τοῦ ψύχους.

Κυρίως χάρις εἰς τοὺς ἐλεφάντας ὁ Ἀννίβας κατήγαγε τὴν παρὰ τὸν

¹ Babelon *Descr. chron. des monnaies de la République romaine* τόμ. Α', σελ. 263 κ. ε.

² P. Orosius IV, 9.

Τρεβίαν νίκην. Κατὰ τὴν διάβασιν ὁμῶς αὐτοῦ διὰ τῶν Ἀπεννίνων, ὅπως κατέλθῃ εἰς τὴν Ἐτρουρίαν, ἀπώλεσεν ἑπτὰ ἐλέφαντας, πνιγέντας κατὰ φοβερὸν χιονοστρόβιλον. Οἱ ὑπολειφθέντες διεδραμάτισαν οὐχ ἥττον σπουδαῖον πρόσωπον μικρὸν ὕστερον εἰς τὴν μάχην ἣτις συνήφθη παρὰ τὴν Πλακεντίαν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπωλέσθησαν εἰς τὰς τελματώδεις πεδιάδας τοῦ Ἄρνου καὶ τοῦ Κλάνεως, ὥστε ὅτε ὁ Ἀννίβας ἀφίκετο παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Τρασιμένης λίμνης, ἐν μόνον ὑπελείπετο αὐτῷ ἐκ τῶν παχυδέρμων τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ Τίτος Λίβιος ἀφηγεῖται, ὅτι πρὸ τῆς μάχης τοῦ 217 ὁ Ἀννίβας, ὅστις εἶχεν ἀπολέσει τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἐκ τοῦ εὐμεταβόλου τῆς θερμοκρασίας, διώκει τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ὀχούμενος ἐπὶ τοῦ μόνου ἐναπομείναντος αὐτῷ ἐλέφαντος, ἵνα εὕρισκῃται ὅσω τὸ δυνατόν ὑπεράνω τοῦ ὕδατος τῶν τελμάτων: *elephanto qui unus superfuerat, quo altius ab aqua exstaret, vectus*¹.

Ὁ Ἀννίβας ὑπῆρξε νικητὴς ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν τόπων ἐνθά ἐκόπησαν τὰ νομίσματα ἡμῶν, ἅτινα πάλιν εἶναι σύγχρονα τῆς περιωνύμου μάχης τῆς Τρασιμένης². Ἐξ ἀπάντων τῶν ἱστοριογράφων τῶν Λιβυκῶν πολέμων γνωρίζεται ὅτι οἱ λαοὶ τῆς βορείου καὶ κεντρῶας Ἰταλίας, οἱ Γαλάται, ἰδίως οἱ τῆς Ὀμβρικῆς κάτοικοι καὶ μέρος τῶν Ἐτρούσκων, ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ νικητοῦ. Οἱ ἀφρικανικοὶ ἐλέφαντες μετὰ τῶν αἰθιοπῶν αὐτῶν ὀδηγῶν καὶ τὸ ὑπέροχον πρόσωπον ὅπερ διεδραμάτισαν εἰς τὰς μάχας ἃς συνῆψεν ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐκ τῶν Ἀλπεων δίοδον αὐτοῦ, ἐνεποίησαν εἰς τοὺς πληθυσμοὺς τῆς βορείου καὶ τῆς κεντρῶας Ἰταλίας ἐντύπωσιν ἀνάλογον ἐκείνης ἣν ἐνεποίησαν οἱ ἐλέφαντες τοῦ Πύρρου εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς πληθυσμοὺς τῆς νοτίου Ἰταλίας. Ἡ μόνη περίστασις ἣτις παρουσιάζετο εἰς τοὺς Ἐτρούσκους καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Ὀμβρικῆς, ὅπως πανηγυρίσωσι τὰς νίκας τὰς ὀφειλομένας εἰς τοὺς ἐλέφαντας, ἦτο ὅτε ὁ Ἀννίβας διήρχετο διὰ τῆς χώρας αὐτῶν.

¹ Τ. Λίβιος XXII, 2.

² Ἄν ἀποδεχθῶμεν τὴν ἀφήγησιν τοῦ Τίτου Λιβίου, ἡ μάχη συνήφθη πρὸς βορρᾶν τῆς λίμνης, μεταξύ τῶν σημερινῶν κωμῶν Borghetto καὶ Passignano. Ἀλλ' ἂν τοῦναντίον ἀκολουθήσωμεν τὴν παρὰ Πολυβίῳ περιγραφὴν τῆς μάχης, αὕτη ἔλαβε χώραν ἀνατολικῶς τῆς λίμνης παρὰ τὰς κώμας Magione καὶ Torricella. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἰδὲ τὸ ἄρθρον τοῦ κ. A. Tilly ἐν *The classical Review*, τόμ. VII, 1893, σελ. 300 κ. ἑ.

Βραδύτερον, ἐν ἔτει 207, ὅτε ὁ Ἀσδρούβας ὑπερέβη τὰς Ἀλπεῖς, ἄγων ἐπικουρίας εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀννίβαν, εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ὡσαύτως ἐλέφαντας. Ἀλλ' ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον κυριεύσει πάλιν τὴν Ἑτρουρίαν καὶ τὴν Ὀμβρικήν, τοῦ δὲ Ἀσδρούβα ἡ πορεία ἀνεκόπη ὑπὸ τῶν ὑπάτων Λιθίου καὶ Νέρωνος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Μεταύρου, ἐνθα καὶ αὐτὸς ἔπεσε. Δὲν προσεπέλασε λοιπὸν τὰς χώρας ἐν αἷς ἐκόπησαν τὰ νομίσματα ἡμῶν.

Ἄρα, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, τὰ νομίσματα ταῦτα τὰ ἔχοντα ὡς τύπους τὴν κεφαλὴν τοῦ αἰθίοπος καὶ τὸν ἐλέφαντα ἐκόπησαν πρὸς τιμὴν τῆς νίκης τοῦ Ἀννίβα εἰς τινὰ ἑτρουσκικὴν ἢ ὀμβρικήν πόλιν τῶν ὀχθῶν τῆς Τρασιμένης λίμνης, ἐξ ἐκείνων αἰτίνες ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ νικητοῦ. Καίτοι δὲ δυνατόν νά θεωρηθῇ ὡς διαφεύγον τὰ ὅρια αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς πραγματείας, ἐν τούτοις νομίζομεν ὅτι ἐν τοῖς τύποις τοῦ νομίσματος δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον ἐλέφαντα τῆς καρχηδονιακῆς στρατιᾶς, ὅστις ἔφερε τὸν Ἀννίβαν παρὰ τὴν Τρασιμένην ὡς καὶ τὸν ἀφρικανὸν αὐτοῦ ὁδηγόν.

Ἐπὶ πᾶσιν ἡ γνώμη ὅτι δέον ἐπὶ ἰταλικῶν νομισμάτων ν' ἀναζητήσωμεν τὸν ἐλέφαντα τοῦ Ἀννίβα δὲν εἶναι νέα, διευτυπώθη δὲ ἤδη ὑπὸ τοῦ F. Lenormant, εἰς ὃν ἡ ἀρχαιολογία ὀφείλει τοσαύτας εὐφρεῖς ἀνακαλύψεις. Ἀληθῶς δὲ πρό τινος ὁ Adr. Blanchet ἀνεκοινώσατο ἡμῖν ἀπόσπασμα τοῦ τελευταίου δημοσιεύματος τοῦ ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου, ἐν ᾧ σημειοῖ περί τινος καρπανικοῦ νομίσματος ταῦτα: «Χαλκοῦν νόμισμα τῆς πόλεως Ἀτέλλης, κοπὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀννίβα, ἔχει ὡς τύπον παράστασιν κατοίκου τῆς πόλεως καὶ Καρχηδονίου ὁμνυόντων καθ' ἱερείου τήρησιν τῆς συμμαχίας. Ἔτερον νόμισμα ἔχει τὸν ἐλέφαντα ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑποζύγιον εἰς τὸν νικητὴν τῶν Καννῶν»¹.

Ὁ Lenormant ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ὑπαινίσσεται τὰ σπάνια ἐκεῖνα χαλκᾶ νομίσματα τῆς Ἀτέλλης τὰ φέροντα ἔμπροσθεν κεφαλὴν τοῦ Ἡλίου μετ' ἀκτινωτοῦ διαδήματος καὶ ὀπίσθεν ἐλέφαντα ἀφρικανικὸν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν (VQ) EXA². Εἰς τοῦτο δὲ δύνανται νά προστεθῶσι καὶ ἕτερα νομίσματα τῆς Καπύης καὶ τῆς Ποσειδωνίας φέροντα

¹ F. Lenormant *Monnaies et médailles* σελ. 125.

² Garelli *Num. Italiae veteris* πίν. LXX εἰκ. 12. Garrucci ἐν. ἀν. σελ. 90 καὶ πίν. LXXXIII εἰκ. 4. British Museum *Italy* σελ. 75.

ὡσαύτως ἐλέφαντα¹. Εἶναι γνωστὰ τέλος καὶ πλείστα κομμάτια μικροῦ ἀργυροῦ νομίσματος οὗ ἡ πλήρη περιγραφή εἶναι ἡ ἐξῆς·

«Κεφαλὴ ἀγένειος Ἑρμοῦ πρὸς δεξιὰν ἑστραμ., φέρουσα τὸν πέτασον.

Ὅπ. Ἀφρικανικὸς ἐλέφας μετὰ σάγματος φέροντος πύργον, βαίνων πρὸς ἀριστεράν. Ἐν τῷ ἐξέργῳ δύο σφαιρίδια. Ἀργυρος. 1,18 γραμμ. ἕως 1,13. (Παρίσιοι Cab. des Médailles)².

Τὸ νόμισμα τοῦτο ἀπεδίδετο ἄλλοτε εἰς τὴν Νουμιδίαν³, ἀλλ' ὁ Imhoof-Blumer ἀνεγνώρισεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, προσθέτει δ' οὗτος ὅτι ὁ καρχηδονικὸς τύπος τῆς ὀπισθεν ὀψεως, ὃν μετεχειρίσθησαν οἱ Βαρκίδαι ἐν Ἰσπανίᾳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 234 καὶ 210, ἄγει εἰς τὴν σκέψιν ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο ἐκόπη διαρκούντος τοῦ δευτέρου λιθυκοῦ πολέμου καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα⁴.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ τολμηρὸν τὸ ὅτι ἀναγνωρίζομεν τὸν ἐλέφαντα τοῦ Ἀννίβα καὶ τὸν ὀδηγὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἑτρουσκικῶν νομισμάτων. Τολμηρότεροι ἠδύναντο νὰ νομισθῶσιν αἱ εἰκασίαι τοῦ F. Lenormant ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ νόμισμα τῆς πόλεως Ἀτέλλης καὶ τοῦ Imhoof-Blumer ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μικρὸν ἀργυροῦν νόμισμα ὅπερ ἄνωτέρῳ περιεγράψαμεν. Διότι τὰ νομίσματα ταῦτα μεταφέρουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν Καμπανίαν, εἰς ἣν ὅτε κατῆλθεν ὁ Ἀννίβας, ἄγνωστον ἂν διετήρει εἰσέτι τὸν μόνον αὐτοῦ ἐλέφαντα. Πρὸς τούτοις οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας πλειστάκις εἶχον ἴδει ἐλέφαντα πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Ἀννίβα· ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς στρατείας τοῦ Πύρρου καὶ τοῦ πρώτου λιθυκοῦ πολέμου οἱ Καμπανοὶ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐπολέμουν εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσου καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, συχνάκις ἠγωνίσθησαν πρὸς στρατιάς χρησιμοποιούσας ἐλέφαντας, ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος ν' ἀναγνωρίσωμεν τὸν ἐλέφαντα τοῦ Ἀννίβα ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων. Ἀλλά, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ νομίσματα τὰ κοπέντα εἰς τὰ περίχωρα τῆς Τρασιμένης λίμνης, οὐδὲν ἑπιβάλλεται ἡμῖν ἡ αὐτὴ ἐπιφύλαξις.

(Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ)

ERNEST BABELON

¹ Garrucci, αὐτόθι πιν. LXXXVIII εἰκ. 4, 9 καὶ 10 καὶ πιν. CXXII εἰκ. 19.

² Imhoof-Blumer *Monnaies grecques* σελ. 459. Τοῦ αὐτοῦ *Tier-und Pflanzenbilder* πιν. IV, εἰκ. 4.

³ Mommsen *Hist. de la monnaie romaine*, γαλλ. μεταφρ. τόμ. I, σελ. 122, 2.

⁴ Imhoof-Blumer, αὐτόθι.